

С. І. Брус

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу грошово-кредитних відносин ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, vetusya@mail.ru

Є. О. Бублик

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу грошово-кредитних відносин ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, bubl13@gmail.com

ЗМЕНШЕННЯ ОБСЯГІВ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Анотація. Статтю присвячено актуальному питанню зменшення частки непрацюючих кредитів у банківській системі України. Наявність великої частки проблемних кредитів на балансах вітчизняних банків унеможливорює відновлення кредитування економіки та виступає фактором ураження всього банківського сектору при розгортанні кризових процесів. Проведений аналіз засвідчив, що, попри проведені "очищення" ринку та зменшення впливу кризових факторів, і у 2017 р. зберігається тенденція до зростання обсягів та частки проблемних активів. При цьому обсяги нарахованих резервів під проблемну заборгованість у банках доволі часто дорівнюють обсягам діючих кредитних портфелів. Разом із тим вирішенню цього питання в наукових публікаціях, програмних документах державних органів та регуляторів приділяється недостатня увага. Відсутні достовірні офіційні дані стосовно обсягів та структури наявної простроченої заборгованості. Проаналізовано зарубіжну практику роботи з проблемною заборгованістю, насамперед країн ЄС, у яких після фінансово-економічної кризи 2008 р. також гостро постало питання зниження частки таких кредитів у банківському секторі. Ця проблема в ЄС поки ще не знайшла свого вирішення, на відміну від США, де завдяки набутому досвіду та регуляторним нормам досить швидко вдалося подолати зростання частки токсичних активів. На підставі аналізу зроблено висновок, що розв'язання проблеми накопичення надмірних обсягів проблемних активів у банківському секторі України вимагає комплексного підходу, орієнтованого на поетапну реалізацію заходів за такими основними напрямками: спрощення процедур списання та продажу проблемної заборгованості, стягнення та реалізації застав, використання механізму сек'юритизації; удосконалення нормативного та методичного забезпечення для визначення реальних обсягів і моніторингу проблемної заборгованості; використання необхідних інструментів детоксикації активів.

Ключові слова: банківська система, кредитний ринок, проблемна заборгованість, проблемні кредити, управління проблемними активами, сек'юритизація.

Рис. 2. Табл. 3. Літ. 13.

Svitlana Brus

Ph. D. (Economics), SI "Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Science", Kyiv, Ukraine, vetusya@mail.ru

Ievgen Bublik

Ph. D. (Economics), SI "Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Science", Kyiv, Ukraine, bubl13@gmail.com

© Брус С. І., Бублик Є. О., 2017

DECREASE IN THE VOLUME OF PROBLEM LOANS IN UKRAINE UNDER LIMITED TOOLS

Abstract. The article is devoted to the actual problem of decreasing the share of non-performing loans in the banking system of Ukraine. The large share of problem loans on the balance sheets of Ukrainian banks makes it impossible to restore lending to the economy and become a disturbing factor for the banking sector in case of financial instability. The analysis showed that despite “cleaning” the market and reducing the impact of crisis factors, in 2017 there is still a tendency to increase the share of problem assets in the banking sector of Ukraine. At the same time, the volume of accrued reserves for bad debts in banks is quite often equal to the volume of performing loan portfolios. However, this problem is paid insufficient attention in scientific publications, policy documents of government bodies and regulators. There are no reliable official data on the amount and structure of the problem assets. The article analyzes the foreign practice of managing problem loans, especially in EU countries where after the financial and economic crisis of 2008 the issue of reducing the share of such loans in the banking sector was particularly serious. This problem in the EU has not yet found its solution, unlike the US, where due to existing practices and regulatory standards the toxic assets growth was broken down quickly. Bases on the analysis, the author concludes that addressing the excess problem asset accumulation in the Ukrainian banking sector requires an integrated approach, aimed at the phased implementation of measures in the following key areas: simplification of procedures for writing off and selling non-performing loans, realization of collateral usage securitization mechanism; improvement of normative and methodological support to determine the actual volume of bad debts and monitor them, using necessary tools for asset detoxification.

Keywords: banking system, credit market, bad assets, non-performing loans, problem loans management, securitization.

JEL classification: E58, G12, G18, G21.

С. И. Брус

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела денежно-кредитных отношений ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, Киев, Украина

Е. А. Бублик

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела денежно-кредитных отношений ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, Киев, Украина

УМЕНЬШЕНИЕ ОБЪЕМА ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ОГРАНИЧЕННОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ

Аннотация. Статья посвящена актуальному вопросу уменьшения удельного веса неработающих кредитов в банковской системе Украины. Наличие большой доли проблемных кредитов на балансах отечественных банков делает невозможным возобновление кредитования экономики и выступает фактором поражения всего банковского сектора при развертывании кризисных процессов. Проведенный анализ показал, что, несмотря на проводимое “очищение” рынка и уменьшение влияния кризисных факторов, и в 2017 г. сохраняется тенденция к росту объемов и доли проблемных активов. При этом объемы начисленных резервов под проблемную задолженность в банках довольно часто равны объемам действующих кредитных портфелей. Вместе с тем решению этого вопроса в научных публикациях, программных документах государственных органов и регуляторов уделяется недостаточное внимание. Отсутствуют достоверные официальные данные относительно

объемов и структуры имеющейся просроченной задолженности. Проанализирована зарубежная практика работы с проблемной задолженностью, прежде всего стран ЕС, где после финансово-экономического кризиса 2008 г. также остро встал вопрос снижения удельного веса таких кредитов в банковском секторе. Эта проблема в ЕС пока еще не нашла своего решения, в отличие от США, где благодаря приобретенному опыту и регуляторным нормам достаточно быстро удалось преодолеть рост доли токсичных активов. На основании анализа сделан вывод, что решение проблемы накопления избыточных объемов проблемных активов в банковском секторе Украины требует комплексного подхода, ориентированного на поэтапную реализацию мероприятий по следующим основным направлениям: упрощение процедур списания и продажи проблемной задолженности, взыскания и реализации залогов, использование механизма секьюритизации; совершенствование нормативного и методического обеспечения для определения реальных объемов и мониторинга проблемной задолженности; использование необходимых инструментов детоксикации активов.

Ключевые слова: банковская система, кредитный рынок, проблемная задолженность, проблемные кредиты, управление проблемными активами, секьюритизация.

Надмірне обтяження балансів банків проблемною заборгованістю залишається одним із найактуальніших питань у фінансовому секторі України, які потребують нагального вирішення. Серед низки негативних факторів, котрі тиснуть на банківську систему, таких як зниження прибутковості банківської діяльності та скорочення регуляторного капіталу банків, проблеми з докапіталізацією банківських установ, зниження інвестиційної привабливості та кредитних рейтингів, наявність великої частки непрацюючих активів (НПА)¹ виступає одним із істотних факторів ураження банківської системи, а також унеможлиблює кредитування економіки, вкрай необхідне для відновлення економічного зростання. Розв'язання проблеми високої частки НПА вимагає системного підходу, спрямованого на розвиток відповідного інституційного та інструментарного забезпечення.

Наукові праці багатьох українських учених, зокрема І. В. Белової, О. В. Дзюблюка, М. І. Гойхмана, В. І. Міщенко, А. Я. Слободи [1–5] та ін. присвячені управлінню проблемними активами у банках. Міжнародний досвід функціонування державних компаній з управління проблемними активами та можливості його використання в Україні висвітлено в монографії вчених ДНУ “Академія фінансового управління” [6]. Разом із тим аналізу обсягів, структури та інших характеристик НПА, а також дослідженню проблем інституційної та інструментарної детоксикації банківських активів в Україні дотепер приділялась недостатня увага.

Зауважимо, що обтяження балансів фінансових установ токсичними активами та зростання проблемної заборгованості притаманні не лише українським фінансовим ринкам. Зі збільшенням обсягів непрацюючих кредитів стикнулись і відповідні ринки розвинутих країн, особливо після фінансово-

¹ Згідно з постановою Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями” від 30.06.2016 № 351 НБУ визначає непрацюючий кредит/актив як актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким контрагент неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення.

економічної кризи 2008 р. Кожна країна розробила свої методи, правила та інструментарій вирішення цієї проблеми, однак, оскільки вона проявлялася подібно для банків різних країн, попри відмінні обсяги НПА та їхній вплив на якісне функціонування банківської та фінансової систем, ці заходи здебільшого були подібними. Хоча ступінь апробованості різних методик, інституційне середовище та наявний інструментарій не однаково впливали на ефективність розв'язання зазначеної проблеми.

Зокрема, для США проблема НПА набула актуальності ще у 1980-ті роки. Тривалий досвід дав змогу розробити дієві механізми роботи з ними. Як результат, хоча у 2008 р. обсяг проблемної заборгованості в цій країні сягнув 550 млрд дол., у відносному виразі цей показник не перевищував 1,5 % фінансових активів банків і, завдяки добре відпрацьованим механізмам детоксикації активів, не становив загрози американському фінансовому сектору [7, с. 6, 7]. Загалом банківські кризи, котрі призводили до накопичення НПА, сприяли розвитку ринку цих активів.

Говорячи про досвід роботи з НПА у практиці європейських країн, треба наголосити на відносній новизні цієї проблеми порівняно з фінансовим ринком США та збереженні її гостроти на сьогодні. Починаючи з 2008 р., обсяги проблемної заборгованості на ринках ЄС збільшилися майже втричі, склавши на вересень 2016 р. 921 млрд євро (6,6 % кредитного портфеля), або 9,2 % ВВП. Особливо значним їхній рівень виявився у шести країнах Єврозони (Італія, Греція, Ірландія, Португалія, Словенія, Кіпр), які мають середній рівень таких активів (*Non-performing Loans*, NPL) на рівні 22,8 % [8].

Те, що ситуація з НПА в Європі загострилася лише у 2008 р., зумовлено невеликими обсягами їх ринку порівняно зі США. Хоча темпи зростання обсягів ринку проблемних кредитів були високими: 11 млрд євро у 2010 р., 64 млрд євро – у 2013 р. [9, с. 18], а за даними PWC за підсумками 2015 р. NPL у країнах ЄС сягнула 100 млрд євро щорічних трансакцій [10]. Проте ці значення істотно менші від 400–450 млрд дол. щорічних трансакцій на відповідному ринку США.

Розвиток ринку НПА поєднує дві цілі. По-перше, очищення балансів банків від непрацюючих кредитів дасть змогу банківській системі поновити кредитування, стимулюючи економіку. По-друге, запровадження нових інструментів та збільшення обсягів фінансових активів, які обертаються на фондовому ринку, сприяє розвитку фінансової системи через модернізацію механізмів роботи з НПА.

Важливим фактором успішного розвитку ринку проблемних активів у США є безумовне право кредитора на відчуження заставленого майна у поєднанні з жорсткими часовими рамками правил щодо списання прострочених кредитів. Зокрема, американське законодавство дозволяє списувати проблемні кредити вже через шість місяців “прострочення”. Відповідно, більшість кредиторів мотивована не на замороження токсичного активу на балансі, а на його списання або продаж. У ЄС наголошують [11] на успішності роботи з управління американським ринком NPL і можливості запозичення його механізмів та інструментарію.

Загалом проблему надмірного рівня NPL в ЄС розглядають як дуже серйозну. Її аналізу останнім часом багато уваги приділяють Європейській центральний банк (ЄЦБ) та МВФ, а її вирішення прирівнюється до структурної реформи фінансового сектору, без якої подальше економічне зростання вважається практично неможливим. Водночас зазначається, що розв'язання цієї проблеми потребує роботи в двох напрямках – у сфері пропозиції (стимулювання банків до продажу NPL) та у сфері попиту (стимулювання інвесторів до купівлі NPL). Для цього розробляється стратегія роботи з NPL як для банків, так і для урядів.

Слід звернути особливу увагу на поширену в Європі практику застосування зовнішніх методів управління проблемними активами. Найдієвішим методом виступає продаж проблемних активів спеціалізованим фондам. Цей метод досить обмежено використовувався в Україні у 2009–2012 рр., коли на фінансовому ринку з'явилися пайові інвестиційні фонди, розвиток яких був пов'язаний із зацікавленістю іноземних суб'єктів у купівлі українських проблемних активів. Проте в найскладніший період – після 2014 р., їхня діяльність практично припинилась.

У вітчизняних реаліях проблема НПА на балансах банків не є новою. Ще банківська криза та девальвація гривні у 2008 р. призвели до сплеску масового неповернення кредитів позичальниками. Непрацюючі кредити, насамперед валютні, відтоді обтяжують кредитний портфель банків, фактично слугуючи “валізою без ручки”, яку і нести важко, і викинути не можливо.

Нині в Україні у банківській системі з обсягами токсичних активів склалася унікальна ситуація, природа, реальні обсяги та значення якої достеменно ще не досліджені. Згідно з даними НБУ, офіційний показник частки простроченої заборгованості з січня 2014 р. по травень 2017 р. зріс із 10,9 % до 28,8 % (табл. 1).

Дані таблиці свідчать про зростання обсягів простроченої заборгованості: якщо на початку 2014 р. її обсяг становив 98,95 млрд грн, то на початок 2017 р. він збільшився майже втричі – до 281,9 млрд грн. Водночас темпи зростання

Таблиця 1. Динаміка кредитного портфеля та простроченої заборгованості банків у 2014–2016 рр.

Показники	2014		2015		2016		2017
	01.01	01.07	01.01	01.07	01.01	01.07	01.05
Кредитний портфель банків, млрд грн	910,8	981,7	1020,7	1038,9	981,6	962,1	960,5
Темпи зростання/зниження кредитного портфеля банків, %	–	7,78	3,97	1,79	–5,52	–2,00	–1,70
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд грн	98,9	134,1	166,8	219,5	243,1	259,9	276,9
Темпи зростання простроченої заборгованості за кредитами, %	–	34,68	24,33	31,58	10,78	6,91	6,14
Прострочена заборгованість від загального обсягу кредитів, %	10,86	13,66	16,34	21,12	24,77	27,02	28,83

Складено за даними Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

кредитування банківською системою були незначними, а з липня 2015 р. по липень 2016 р. обсяги кредитного портфеля банків зменшилися на 7,52 %.

У середньому за досліджуваний період кредитні портфелі українських банків зросли лише на 1,64 %, що вказує на застій у кредитуванні банківською системою як економіки, так і населення. За 2016 р. темпи збільшення простроченої заборгованості знизилися, але при тих її обсягах, що вже накопичилися, та темпах нарощення кредитування говорити про позитивну динаміку не доводиться.

Хоча найкритичніші події для фінансового сектору України припали на 2014 р., а найактивніша фаза “очищення” банківського сектору – на 2015 р. (коли з ринку було виведено найбільшу кількість банків – 46 установ), аналіз показників фінансової звітності банківського сектору демонструє сталість тенденції до зростання показника частки прострочених кредитів протягом усього зазначеного періоду (рис. 1).

Теоретично в результаті процесу “очищення” частка простроченої заборгованості в діючих банках мала знизитися, оскільки з ринку повинні були виводитися нестійкі банки з високою часткою прострочених кредитів та низькою ліквідністю. Проте, як видно з рис. 1, і у 2017 р. тенденція не змінилася. Можна зробити висновок, що процес “очищення” не вплинув на детоксикацію активів банківського сектору, а її наявні механізми не дають змоги банкам боротися з проблемною заборгованістю на балансах швидше, ніж погашаються надані кредити.

Стосовно особливостей визначення рівня проблемних кредитів, то попри вагу цієї проблеми, лише у травні 2017 р. НБУ зробив помітний крок до

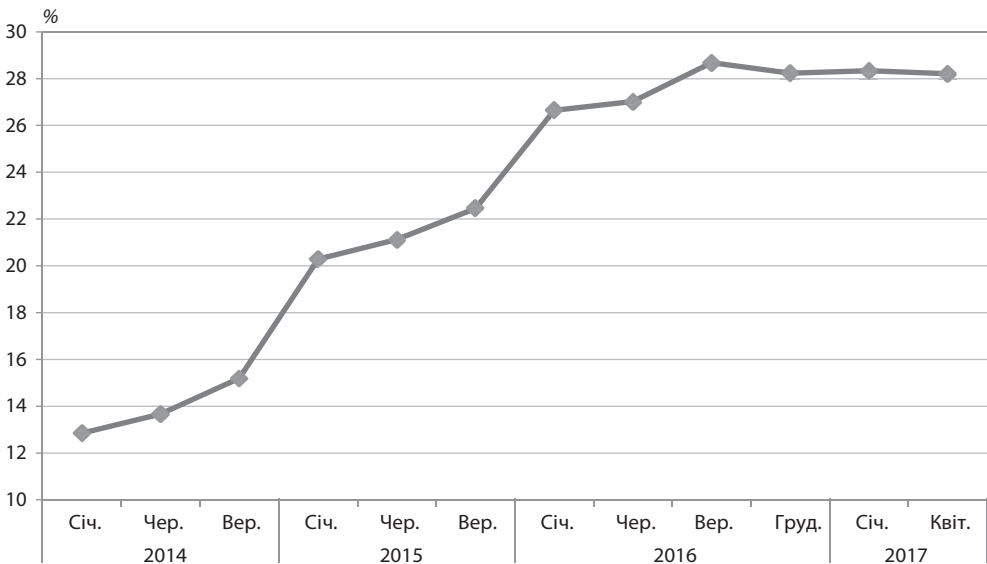

Рис. 1. Динаміка рівня простроченої заборгованості у кредитних портфелях українських банків у 2014–2017 рр.

Складено за даними Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

достовірнішого відображення наявної проблемної заборгованості в банківському секторі й почав оперувати показником “непрацюючий актив/кредит”, максимально наближеним до загальноприйнятого у світовій практиці поняття “non-performing exposures/loans” (NPE/NPL). Відповідно до нових правил непрацюючими визнаються кредити, прострочення платежу за яким становило понад 90 днів (30 днів для банків) або за котрим для погашення боргу необхідно реалізувати заставу. Уточненню показника проблемної заборгованості також передувало введення в дію постанови Правління НБУ “Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями” від 30.06.2016 № 351 (далі – Постанова № 351), яка передбачає жорсткішу методику визначення проблемних кредитів.

З урахуванням названих нововведень показник непрацюючих кредитів на 1 травня 2017 р. становив 56,6 % кредитного портфеля платоспроможних банків (табл. 2), що певною мірою відповідає його неофіційним оцінкам ринковими експертами протягом останніх трьох років. При цьому, згідно з офіційним повідомленням НБУ, виключення з розрахунку позабалансових активів збільшило показник непрацюючих кредитів на 7,4 в. п.; зміна методології відповідно до Постанови № 351 – на 2,1 в. п.; а визнання непрацюючих кредитів “Приватбанку” після націоналізації додало одразу 15,1 в. п.

Паралельно з показником “непрацюючі кредити” НБУ у звіті “Показники грошово-кредитної та фінансової статистики” оперує показником “прострочена заборгованість за кредитами”, яка на 1 травня 2017 р. дорівнювала 276,9 млрд грн, або 28,8 % кредитного портфеля платоспроможних банків¹.

Проте ці показники не повною мірою відображають обтяженість банківських балансів проблемною заборгованістю. Аналіз обсягів діючих кредитів (без урахування резервів), загальної суми нарахованих резервів та обсягів кредитів, класифікованих за V категорією якості, у 10 найбільших банків показує, що ситуація з НПА на балансах банків є ще драматичнішою (рис. 2).

Як видно з рис. 2, серед першої десятки найбільших банків України у шести з них обсяги нарахованих резервів дорівнюють обсягам діючих кредитів, а у дев'яти банків нараховані резерви зіставні з обсягами безнадійних

Таблиця 2. Динаміка показника “непрацюючі кредити” у 2017 р.

Показники	01.02	01.03	01.04	01.05	01.06
Всі кредити, млн грн	823 614	1 036 198	1 032 221	1 005 573	1 016 962
“Непрацюючі кредити”, млн грн	444 667	579 233	568 816	569 128	573 479
Частка непрацюючих кредитів, %	53,99	55,90	55,11	56,60	56,39

Складено за даними Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

¹ Оскільки вибірка показника “непрацюючі кредити” нараховує тільки п'ять місяців, для ширшого відображення динаміки проблемних кредитів у табл. 1 і на рис. 1 використувався показник “прострочена заборгованість”.

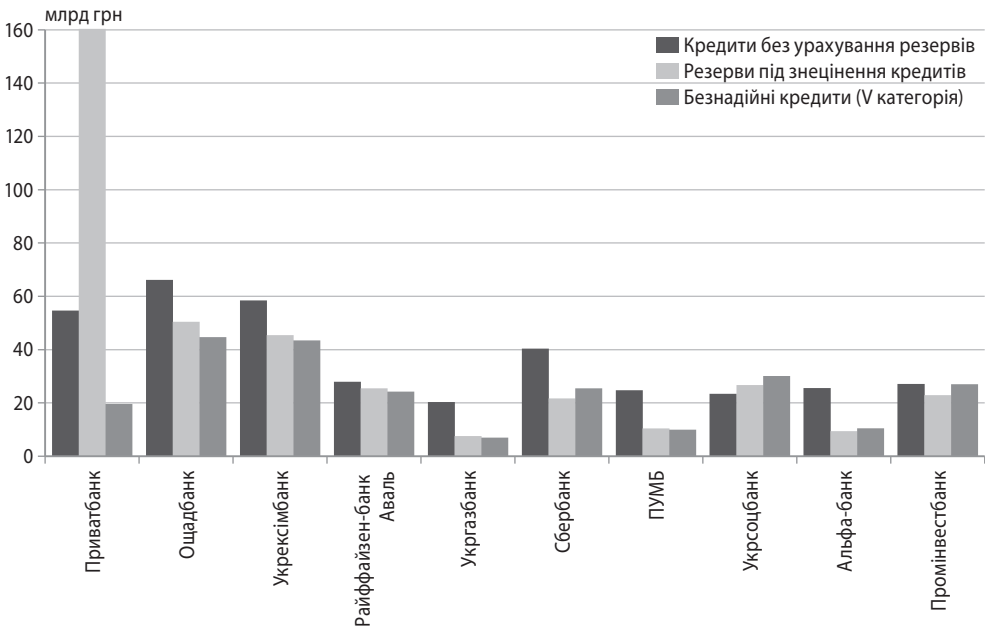

Рис. 2. Співвідношення діючих і безнадійних кредитів, а також нарахованих резервів в активах ТОП-10 банків України станом на 1 лютого 2017 р.

Складено за даними Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

кредитів. Однією з причин, які вплинули на підвищення рівня резервування, стало введення в дію з 3 січня 2017 р. постанови НБУ від 30.06.2016 № 357, де прописано жорсткіший порядок класифікації простроченої заборгованості та нарахування за нею резервів¹. Проте, як правило, і в таких умовах банки не показують весь рівень проблемної заборгованості.

Привертає також увагу ситуація з “Приватбанком”, у якого після націоналізації обсяги нарахованих резервів перевищили діючі кредити втричі. Хоча обсяги безнадійних кредитів у банку значно менші, ніж нараховані резерви, є підстави припустити, що в майбутньому вони зрівняються.

Якщо взяти до уваги великі обсяги сумнівних кредитів (класифікованих за IV категорією якості) – близько 66,3 млрд грн, то рівень насиченості балансів українських банків токсичними активами є винятково обтяжливим. Як зазначалося, рівень обтяження балансів банків токсичними активами становить, за різними оцінками, від 280 млрд до 400 млрд грн. За таких обставин подальший розвиток як фінансового сектору, так і економіки України загалом майже неможливий. Водночас, наявні заходи та інструменти, котрими оперує вітчизняна фінансова система, зовсім не відповідають масштабу цієї проблеми.

¹ Зокрема, відповідно до Постанови, банки не можуть брати до розрахунку розміру кредитного ризику вартість забезпечення кредитами позичальників, стосовно яких запроваджено процедуру фінансової реструктуризації, що автоматично погіршує якість кредитів таким позичальникам.

Відомі у світовій практиці механізми роботи з проблемними кредитами охоплюють різні елементи зняття напруженості з банківського кредитного портфеля. Стосовно вибору інструментарію, то фахівці ЄЦБ зазначають, що найбільші перспективи відкриває діяльність компаній з управління активами (КУА) з використанням механізмів сек'юритизації [11]. Така думка поширена серед західних експертів.

Найхарактернішими рисами сучасного розвитку ринків проблемних кредитів є активне залучення ресурсів хеджфондів та використання механізму сек'юритизації (близько половини емітованих у 2000 р. в Італії забезпечених облігацій включали проблемні кредити). Тільки протягом 2003–2013 рр. у світі було створено 288 фондів проблемних активів, що дало змогу залучити інвестиції на суму 219 млрд дол. США. За цей період тільки на європейському ринку 52 фондам вдалося зібрати 25,4 млрд дол. США [3, с. 174].

Узагальнимо основні методи роботи з непрацюючими кредитами, поширеними у світовій практиці (табл. 3). У вітчизняних умовах частіше використовуються методи, що належать до так званих внутрішньобанківських. Методи, пов'язані із залученням інших компаній або із сек'юритизацією та продажем активів (зовнішні), майже не застосовуються.

Самостійна робота банків із непрацюючими кредитами. Незважаючи на порівняно високі витрати, банки часто намагаються тримати проблемні кредити на балансі, допоки є хоча б незначний шанс відновлення бізнесу позичальника (за умови, що він співпрацює з банком або банк упевнений в успішному стягненні заборгованості в судовому порядку). Перевага для банку полягає у збереженні клієнтури, наявності перспективи відновлення роботи активу. Такий метод роботи з токсичними активами здебільшого притаманний вітчизняній фінансовій системі.

Списання проблемної заборгованості є найбільш простим, ефективним методом позбутися проблемних активів, проте передбачає додаткові податкові витрати та повну втрату активу.

Співпраця з колекторськими компаніями. Практика залучення колекторських компаній поширена по всьому світу. Наприклад, у США нараховується 6,5 тис. таких компаній. Головною перевагою роботи з колекторськими компаніями є очищення банківських балансів від непрацюючих

Таблиця 3. Класифікація методів роботи банків з непрацюючими активами

Внутрішньобанківські методи	Зовнішні методи
Самостійна робота банків із непрацюючими кредитами Списання проблемної заборгованості	Залучення колекторських агентств Продаж банками портфеля проблемних активів (хеджфондам, фондам прямих інвестицій та ін.) Концентрація проблемних активів у спеціалізованих фінансових інститутах ("badbank", КУА, агентство проблемних активів та ін.)

Складено авторами.

кредитів, переважно споживчих або дебіторської заборгованості. Недоліки цього методу полягають у загрозі репутації банку внаслідок некоректних або незаконних дій колекторів, а також можливості роботи колекторів тільки з приватними клієнтами.

Продаж портфеля проблемних кредитів. Європейська практика зазвичай надає перевагу методу продажу портфеля проблемних кредитів для вирішення проблеми токсичних активів. Понад 50 % таких активів у Європі продається, переважно хеджфондам, зареєстрованим у США. Такий метод вимагає належного рівня розвитку інституційного та інструментарного забезпечення, зокрема наявності розвинутих та поширених механізмів сек'юритизації, а також працюючого фондового ринку. Разом із тим він відкриває перспективи позбавлення від доволі великих обсягів проблемних активів різного ступеня “проблемності”, що дає змогу швидко та кардинально вирішувати питання непрацюючих кредитів.

Угоди щодо продажу портфеля проблемних кредитів здебільшого здійснюються на позабіржовому ринку, котрий у будь-якій країні є доволі закритим і конкретні умови та обсяги таких угод не завжди розголошуються.

Вітчизняна практика переважно обмежується методом самостійної роботи із простроченими кредитами (найпопулярніший метод управління токсичними активами в Україні) та роботою з колекторськими компаніями (сторонніми або афілійованими). Хоча у 2009–2010 рр. спостерігалися поодинокі випадки доволі значних продажів кредитних портфелів, але статистика щодо таких угод є здебільшого закритою.

Концентрація проблемних активів у спеціалізованих фінансових інститутах. Такі фінансові інститути, як правило, створюються державою або за її суттєвою участю. Механізм санації полягає у виведенні з банківської системи проблемних активів та їх акумулюванні в одній установі, що перебуває у державній власності (“badbank”, “bridgebank”, КУА, агентство проблемних активів та ін.). У подальшому такі активи можуть списуватися, продаватися або повертатися до банківської системи (“хороший банк”). Держава згодом може реалізовувати акції, отримані від непрацюючих банків, та компенсувати витрати. У світовій практиці набуто великого досвіду створення санаційних установ, який можна використовувати в українських умовах.

В Україні спробу створити інститут, який приймав би на баланс НПА банків, зроблено після банківської кризи 2009 р. На базі націоналізованого “Родовід-банку” відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2011 № 880-р, постанови Правління НБУ від 23.12.2011 № 471 та ліцензії санаційного банку № 1 від 15.06.2012 було створено санаційний банк. Основна його функція полягала у роботі з повернення власних активів та роботі з проблемними активами державних і рекапіталізованих державою банків.

Незважаючи на те, що було напрацьовано певні механізми в самого банку щодо продажу власних активів та підготовлено і взято за основу проект

Закону України “Про санаційний банк”, на державному рівні банк так і не запрацював. Основними причинами цього є відсутність законодавчо зафіксованих механізмів передачі та реалізації проблемних активів банків державного сектору й неприбутковість діяльності “Родовід-банку” як санаційного. Як одну з головних причин можна також вказати брак політичної волі в законодавчого та регуляторних органів. У 2016 р. банк виведено з ринку.

Нині Міністерство фінансів України знову порушує питання створення агентства проблемних активів, яке працювало б із НПА державних банків. Зауважимо, що у 2015 р. групою народних депутатів Верховної Ради України було зареєстровано проект Закону “Про особливості діяльності санаційного банку” № 2376а, який надалі не мав проходження.

На вітчизняному фінансовому ринку немає необхідних інститутів та ринкових механізмів, що давали б можливість здійснювати повний комплекс робіт з усіма видами проблемних активів, спрямованих на системне розв’язання цієї проблеми. Активне списання таких активів за прикладом зарубіжних країн ускладнюється тривалою й неоднозначною процедурою та подвійним оподаткуванням (при списанні безнадійних кредитів юридичних осіб кредитна установа повинна сплатити податок – 25 % активу, при списанні безнадійних кредитів фізичних осіб – 15 %).

Особливу увагу слід звернути на проблему недосконалого правового забезпечення захисту прав кредиторів, яка втілюється у відсутності в кредитора юридичних можливостей для ефективного та швидкого звернення стягнення та реалізації заставленого майна за безнадійним кредитом. Реалізації такого майна на підставі вже оформленого судового рішення перешкоджають численні формальні процедури, подолати які без сприяння самого позичальника дуже складно (доступ до квартири, виселення, співпраця із судовим виконавцем тощо). А за цілеспрямованих спроб позичальника завадити цьому процесу він може перетворитися на витратний, тривалий, із невизначеним строком завершення.

Саме труднощі, що виникають під час звернення стягнення та реалізації предмета застави у визначеному законом порядку, є одним із найголовніших чинників, що унеможливають нормальну діяльність із детоксикації банківських активів в Україні. Недосконале нормативно-правове забезпечення, що регулює продаж та списання токсичних активів, втілюється в ускладнених процесах, неоднозначності норм, мораторії на відчуження заставленої нерухомості, подвійному оподаткуванні.

Оскільки більшість банків намагаються самостійно розв’язувати проблему НПА, за недостатнього розвитку інфраструктури це негативно позначається на ефективності. Як наслідок, за даними звіту Doing Business Світового банку, рівень відшкодування проблемної заборгованості на вересень 2016 р. в Україні становив 7,5 поверненого centa з кожного долара, тоді як у США – 78,6, Польщі – 60,6, Угорщині – 43,0 centa. Навіть у країнах СНД (Казахстан – 41,4 centa, Грузія – 39,5 centa) цей показник є набагато вищим [12]. Негативні прояви цієї статистики особливо стали помітними у

практиці Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) при спробах реалізувати отримані зі збанкрутілих банків активи.

Комплексна робота з НПА в Україні вимагає належного рівня розвитку відповідної інфраструктури. На сьогодні відчувається брак кваліфікованого персоналу, апробованих інструментів, інституційних учасників ринку, інформаційного забезпечення. Недорозвинутість інституціонального середовища створює найбільшу перешкоду такій роботі та розвитку відповідного сегмента фінансового ринку.

Несформоване інституційне середовище ринку НПА спричиняє і брак інвестицій, унаслідок чого проблеми банківського ринку вирішуються за рахунок внутрішніх джерел, а в разі істотних проблем – через державну підтримку. Водночас рекомендації МВФ зводяться до порад владі сприяти приватному сектору у самостійному подоланні труднощів і залученні на ринок колекторів та інших приватних інвесторів.

Як позитивний момент новітньої практики можна відзначити набуття чинності в липні 2016 р. Законом України “Про фінансову реструктуризацію”, який дасть змогу ефективніше проводити реструктуризацію простроченої заборгованості банкам щодо надійних позичальників, котрі потерпають від кризи. Хоча цей механізм також орієнтований на етап самостійної роботи банків з простроченою заборгованістю і не розв’язує проблеми великих обсягів безнадійних кредитів, потрібно приділити увагу підтримці розвитку інфраструктури застосування і цього механізму.

У вітчизняному банківському секторі бракує насамперед сучасних фінансових інструментів для роботи з проблемною заборгованістю. Зокрема, в Україні обмежено використовується такий інструмент реалізації проблемної заборгованості, як сек’юритизація проблемних активів, – випуск під них цінних паперів, що потім обертаються на фондовому ринку, активізує зовнішнє і внутрішнє фінансування. Механізм, застосовуваний для сек’юритизації активів, давно використовується на фінансових ринках зарубіжних країн [13]. Інвестування за допомогою таких інструментів зрозуміле для іноземних інвесторів, борги сформовані в портфелі однорідної якості та визначеної прибутковості, й інвестору простіше структурувати угоди і приймати інвестиційні рішення.

Заходи з удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку проблемних активів в Україні повинні спрямовуватися на посилення наглядової політики НБУ, удосконалення методичного й інформаційного забезпечення банківського сектору для визначення реальних обсягів НПА – без отримання достовірних даних щодо їхніх розмірів важко оцінити масштаб необхідних заходів. При цьому вже тривалий час в аналітичних звітах стосовно обсягів НПА у банківському секторі використовуються різні показники: офіційний від НБУ (при тому, що й у звітності НБУ трапляються суперечності й неоднозначні моменти) та неофіційний від ринкових учасників і експертів.

Актуально залишається й проблема неврегульованості колекторської сфери, яка провокує непоодинокі випадки некоректного та неповажного

ставлення до боржників, унаслідок чого зростає недовіра фізичних осіб до банківського сектору загалом.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

Очищення балансів банків від проблемних кредитів, розроблення механізмів та інструментарію їх детоксикації є винятково важливим завданням розвитку фінансового сектору та зростання економіки країни. За різними оцінками, від 280 млрд до 570 млрд грн прострочених та непрацюючих кредитів обтяжують кредитні портфелі банків. Водночас фрагментарність спроб розв'язання цього завдання, нерозвинутість наявного інструментарію, мізерні обсяги операцій з проблемними активами та темпи роботи з ними не відповідають масштабу та значенню цієї проблеми.

Для того щоб вирішити питання НПА, потрібні комплексний підхід і поетапна реалізація заходів за такими основними напрямками: спрощення процедур списання та продажу проблемної заборгованості, стягнення та реалізація застав, використання механізму сек'юритизації; удосконалення нормативного та методичного забезпечення для визначення реальних обсягів і моніторингу проблемної заборгованості, використання необхідних інструментів продажу проблемних активів тощо.

Першочергові заходи для забезпечення необхідних умов виведення з ринку НПА повинні спрямовуватися на:

- 1) удосконалення нормативно-правового забезпечення з метою спрощення процедур списання та продажу проблемної заборгованості;
- 2) оптимізацію судових процедур, виконання судових рішень та поширення механізмів досудового розв'язання спорів для підвищення ліквідності ринку та посилення захисту прав кредиторів і позичальників;
- 3) покращання методичного забезпечення діяльності банківського сектору з метою визначення реальних обсягів проблемної заборгованості та використання необхідних інструментів детоксикації активів;
- 4) поширення механізмів досудового вирішення спорів для підвищення ліквідності ринку, які засвідчили свою ефективність у ЄС;
- 5) податкове стимулювання прискорення списання та продажу проблемної заборгованості;
- 6) сприяння діяльності на ринку спеціальних хеджфондів, КУА та використання інструментів сек'юритизації для викупу проблемних активів;
- 7) законодавче врегулювання колекторського сегмента ринку, його очищення від чорних колекторів.

Потребують вирішення також питання справедливої оцінки обсягів проблемних кредитів, зниження ризиковості укладання угод з НПА, послаблення режиму валютного регулювання, що дасть змогу виходити на український ринок зарубіжним компаніям.

Комплексний характер розв'язання зазначеної проблеми передбачає не тільки прийняття ряду рішень, які стосуються фінансової та банківської сфер. В Україні, крім того, що немає ринку проблемних активів і дієвих інститутів, механізмів та інструментів роботи з НПА, є істотні перешкоди в

суміжних сферах. Ідеться про податкову та судову системи, ринок пенсійного забезпечення та страховий ринок, без вирішення проблем у яких можливості впровадження та використання необхідного інструментарію для роботи з токсичними активами лишаються доволі низькими.

Разом із тим удосконалення законодавчого регулювання процесів роботи з проблемними кредитами, імплементація європейських норм, а також розвиток інституційного забезпечення в цій сфері допоможуть у перспективі вивести фінансовий сектор України на якісно новий рівень.

Список використаних джерел

1. Белова І. В., Богославський Д. А. Проблемні кредити і роль застави в їх супроводженні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер.: Фінанси і кредит*. 2012. № 2. С. 3–10.
2. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 5. С. 20–30.
3. Гойхман М. І. Сучасні методи управління проблемними активами банківської системи України. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 172–178.
4. Міщенко В. І., Граділь А. І. Удосконалення управління проблемними активами банків. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 43–54.
5. Слобода А., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 4. С. 46–51.
6. Державні компанії з управління проблемними активами: міжнародний досвід та прийнятність для України / С. С. Гасанов, О. О. Любич, Г. П. Бортніков, Н. Б. Страхова. Київ: ДННУ “Акад. фін. управління”, 2015. 222 с. URL: http://afu.minfin.gov.ua/index.php?page_id=446.
7. A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans / S. Aiyar, W. Bergthaler, J. M. Garrido et al. *IMF Staff Discussion Notes*. 2015. SDN 15/19. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1519.pdf>.
8. Evans M. Reducing Non-Performing Loans (NPLs) in the EU Banking sector. *KPMG*. 2017. 20 Febr. URL: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2017/02/reducing-npl-in-the-eu-banking-sector-fs.html>.
9. Jassaud N., Kang K. A Strategy for Developing a Market for Nonperforming Loans in Italy. *IMF Working Paper*. 2015. WP/15/24. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp1524.pdf>.
10. 2015 transactions of unloved European loans. *Price Waterhouse Coopers*. URL: http://www.pwc.com/hu/en/sajtoszoba/2015/unwanted_loans.html.
11. Resolving Europe’s NPL burden: challenges and benefits / ECB. 2017. 3 Febr. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170203.en.html>.
12. Resolving solvency. Doing business / The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/resolving-insolvency>.
13. С. Волков: Секьюритизация активов в 2016 г. может дать финансовому сектору и экономике Украины новые возможности для роста. *Бизнес*. 2016. 1 фев. URL: https://www.business.ua/money/sekyuritizatsiya_aktivov_v_2016_g_mozhet_dat_finansovomu_sektoru_i_ekonomike_ukrainy_novye_vozmozhno-275860.

References

1. Byelova, I. V., Bohoslavs'kyj, D. A. (2012). Problemni kredy'ty` i rol` zastavy` v yikh suprovodzhenni [Problematic loans and the role of collateral in their escort]. *Visny`k Sums'koho nacional'noho ahrarnoho universy'tetu. Ser.: Finansy` i kredy't* [Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Finance and credit], 2, 3–10 [in Ukrainian].

2. Dzyublyuk, O. (2009). Hroshovo-kredy`tna polity`ka v period kry`zovy`kh yavy`shh na svitovy`kh finansovy`kh ry`nkakh [Monetary policy in the period of crisis phenomena in the world financial markets]. *Visny`k Nacional`noho banku Ukrayiny`* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], 5, 20–30 [in Ukrainian].

3. Hojkhman, M. I. (2014). Suchasni metody` upravlinnya problemny`my` akty`vamy` bankivs`koyi sy`stemy` Ukrayiny` [Modern management of distressed assets of the banking system of Ukraine]. *Ekonomichny`j forum* [Economic forum], 2, 172–178 [in Ukrainian].

4. Mishhenko, V. I., Hradil`, A. I. (2009). Udoskonalennya upravlinnya problemny`my` akty`vamy` bankiv [Improving the management by problematic assets of banks]. *Finansy` Ukrayiny`* [Finance of Ukraine], 10, 43–54 [in Ukrainian].

5. Sloboda, L., Dunas, N. (2011). Napryamy` vdoskonalennya roboty` bankiv Ukrayiny` z problemny`my` akty`vamy` v postkry`zovy`j period [Areas of improvement of the work of Ukrainian banks with problem assets in the post-crisis period]. *Visny`k Nacional`noho banku Ukrayiny`* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], 4, 46–51 [in Ukrainian].

6. Hasanov, S. S., Lyubich, O. O., Bortnikov, H. P., Strakhova, N. B. (2015). *Derzhavni kompaniyi z upravlinnya problemny`my` akty`vamy`: mizhnarodny`j dosvid ta pry`jnyatnist` dlya Ukrayiny`* [State Asset Management Companies: International Experience and Admissibility for Ukraine]. Ky`yiv: DNNU “Akad. fin. upravlinnya”. Retrieved from http://afu.minfin.gov.ua/index.php?page_id=446.

7. Aiyar, S., Bergthaler, W., Garrido, J. M. et al. (2015). A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans. *IMF Staff Discussion Notes*, SDN 15/19. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1519.pdf>.

8. Evans, M. (2017, February 20). Reducing Non-Performing Loans (NPLs) in the EU Banking sector. *KPMG*. Retrieved from <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2017/02/reducing-npl-in-the-eu-banking-sector-fs.html>.

9. Jassaud, N., Kang, K. (2015). A Strategy for Developing a Market for Nonperforming Loans in Italy. *IMF Working Paper*, WP/15/24. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp1524.pdf>.

10. Price Waterhouse Coopers. (n. d.). *2015 transactions of unloved European loans*. Retrieved from http://www.pwc.com/hu/en/sajtoszoba/2015/unwanted_loans.html.

11. European Central Bank. (2017, February 3). *Resolving Europe’s NPL burden: challenges and benefits*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170203.en.html>.

12. The World Bank. (n. d.). *Resolving solvency. Doing business*. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/resolving-insolvency>.

13. S. Volkov: Sek`yuritizaciya aktivov v 2016 g. mozhet dat` finansovomu sektoru i ekonomike Ukrainy` novy`e vozmozhnosti dlya rosta [S. Volkov: Securitization of assets in 2016 may give the financial sector and the economy of Ukraine new opportunities for growth]. (2016, February 1). *Biznes* [Business]. Retrieved from https://www.business.ua/money/sekyuritizatsiya_aktivov_v_2016_g_mozhet_dat_f finansovomu_sektoru_i_ekonomike_ukrainy_novye_vozmozhno-275860 [in Russian].